

ETO: 81'282(498.5)

2-523

27-28

DOI: 10.19090/hk.2025.4.147-159

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

TÓTH-GLEMBÁ Klára

Tartományi Felsőoktatási és Tudományos Kutatási Titkárság

Újvidék, Szerbia

klara.glemba@gmail.com

ORCID 0009-0003-6700-8197

KÖZÉP-BÁNÁT SZABADTÉRI, SZAKRÁLIS KISEMLÉKEI DEDIKÁCIÓS SZÖVEGEINEK VIZSGÁLATA

An analysis of inscriptions on open-air small sacral monuments
in Central Banat District

Analiza natpisa i posveta na sakralnim objektima krstova
krajputaša u Srednjem Banatu

A szabadtéri szakrális kisémlékek hozzátartoznak a települések mindennapjaihoz; számon-tartásukkal nyomon követhetők az adott közösség vallásosságának sajátosságai, valamint a vallási identitás kialakulása és továbbélése. Vizsgálatuk során megfigyelhetjük a társadalmi és erkölcsi értékrendet, illetve az emberek közötti viszonyokat a hagyományok függvényében. Jelen kutatás a Közép-Bánát településein található szabadtéri szakrális kisémlékeket és dedikációs felirataikat veszi számba. Nemcsak a katolikus magyar nemzetiségű és anyanyelvű lakosok és hívők által állítottakat foglalja magában, hanem a katolikus német, valamint a pravoszláv szerb, román és orosz hívők által létesített kegyhelyeket és dedikációkat is, így eredményei tükrözik a régió többvallású, többnemzetiségű és többnyelvű jellegét. A kutatás kiterjedt a dedikáció nélküli szakrális kisémlékekre is, amelyeket a hozzájuk kapcsolódó népi emlékezet tesz különösen érdekessé.

Kulcsszavak: Közép-Bánát, szabadtéri szakrális kisémlékek, dedikáció, többnyelvű, többnemzetiségű

Egy település életében fontos szerepet játszanak a szabadtéri szakrális emlékek, amelyek a lakosok vallási hovatartozásáról és identitásáról tanúskodnak, ugyanakkor hatással vannak a közösség megmaradására is. A vallási kisé-

lékek állíttatása a történelem során mindig üzenetközvetítő szereppel bírt. Önigazolásként szolgált, ugyanakkor üzenetet küldött a nyilvánosság felé is: a hely, amelyen a szakrális emlék áll, az állíttató és a településen élő lakosok vallásosságáról tanúskodott. A szakrális emlékek állíttatása eredhetett fogadalomból, hálából vagy vallási buzgóságból, Isten dicsőítésének hirdetése céljából (Silling 2001, 8). A szakrális kisemlékek és az útszéli keresztek a vallási objektumoktól többnyire távol épültek, de megtaláljuk olyan helyen is, ahol baleset vagy megmenekülés történt, vagy éppen valamely szerencsét hozó helyen (Tóth-Glemba 2013, 72). Az emlékezések színhelyei összekötik a jelent az elképzelt, átgondolt és eltervezett jövővel (Kuljić 2006, 184). A szakrális kisemlékek azért is jelentősek, mert a térhez kötött vizuális megélés, átélés és tapasztalat sokkal erősebb érzéseket vált ki, mint amilyeneket az olvasás vagy a hallás vált ki (Kuljić 2006, 184). Ily módon nagy hatással vannak a vallási identitás kialakulására, erősödésére és megtartására is.

A szabadtéri emlékek, kegyhelyek, keresztek és egyéb vallási jelképek majdnem mindegyikét a hívők emeltették, a megszentelést pedig az egyház végezte. Megszentelésükkor a körülöttük levő tér is megszentelt lett, ezért vált hagyománnyá egyes helyeken, hogy temetéskor a Nagykereszt vagy Mindenki Keresztje előtt letették a koporsót, néhány percnyi szertartás következett, majd a sírba helyezték (Silling 2002, 157). A Mindenki Keresztjének megkülönböztető szerepe is volt, köré temetkeztek a település elöljárói is (Silling 2002, 157). A keresztekhez és a szakrális kisemlékekhez kellő tisztelettel viszonyultak, illetéltük keresztet vetni, kalapot emelni, meghajolni, valamint dicsérettel köszönni. Ráadásul a szabad ég alatt olyan érzése támad a hívőnek, hogy lenéz rá a Jóisten, s így nem kell neki hangosan imádkoznia, elég egy sóhaj, egy köszönés (Paraczký–Németh 2018, 7). Mindez hozzájárult a vallási identitás kialakulásához és megtartásához, amelyben nemcsak a vallási intézmények, hanem a család is nagy szerepet játszott. A vallási szokásrendszer keretén belül kialakult vallási hagyományokat nemzedékről nemzedékre adták tovább, beépült a család mindennapi életébe.

A kutatás menete

A kutatás Közép-Bánátot ölelte fel, amely Nagybecskerek, Begaszentgyörgy, Magyarcsérnye, Szécsány és Törökbecse körzetből áll. A körzetek településein még ma is álló kisemlékeket és útszéli kereszteket dokumentáltam. Megtalálhatóak itt római katolikus és a pravoszláv vallású lakosok által emeltetett kisemlékek, amelyek nemcsak a vallásos lakosság jelenlétét hirdetik a

településen, hanem az anyanyelvükről is tanúskodnak: a dedikációk magyar, szerb, román, német és orosz nyelven íródtak, valamint találunk angol nyelvű emléktáblát is. Vannak olyan szakrális kisemlékek, amelyeknek dedikáció hiányában a nép adott nevet. Ilyenek a román kereszt, orosz kereszt, meglőtt Jézus, fakereszt, nagykereszt stb. népi elnevezések. Mindezek azt bizonyítják, hogy ebben a régióban is találhatók olyan értékek, amelyeket a nép számontart, nevet ad nekik, és időről időre gondolja, felújítja őket. A kutatás a nagybecskereki körzetből hat, a begaszentgyörgyiből három, a magyarcsernyeiből négy, a szécsányi körzetből egy települést ölelt fel. Ily módon összesen negyvenhat feliratot, dedikációt és dedikáció nélküli keresztet, kisemléket dokumentált. A dedikációkat olyan írásmóddal jegyeztem le, ahogyan a keresztteken és a kisemlékeken is olvashatók, még az ékezet- vagy egyéb helyesírási hibákat sem javítottam.

A talált anyagot annak érdekében csoportosítottam, hogy megkönnyítsem a terepen talált anyag gyűjtését, elemzését és prezentálását. Eszerint megkülönböztetünk:

1. dedikációs/feliratos szakrális kisemlékeket, keresztet,
2. dedikáció nélküli, valamint
3. dedikációs, de a népi emlékezet által is ismert és megnevezett szakrális emlékeket.

Dedikációs/feliratos szakrális kisemlékek, kereszt

A dedikációs/feliratos ajánlásokkal ellátott szakrális kisemlékeket és keresztet az állítató szöveggel, dátummal látta el. Ezek között vannak olyanok, amelyek ismétlődnek: Isten dicsőségére emeltette, állította, valamint helyet kapott a név és az évszám. Néhol megjelenik az emeltetés oka is, másutt az ajándékozó neve is fel van tüntetve.

A muzslyai Szűz Mária Szent Neve római katolikus templom bejárata előtt keresztben a következő felirat található: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE emelte a Felső–muzslyai Közönség 1902.” A nagybetűk minden bizonnyal Isten dicsőségét nyomatékosítják. Ezenkívül a Közönség szó is nagy kezdőbetűvel íródott, megszemélyesítve a hívőközösséget, ami ebben az esetben feltehetően közösséget jelent, vagy pedig elírásról van szó. A templom oltárának bolthajtásán a templom felszentelésekor (1902-ben) a következő szöveg volt olvasható: „MÁRIA KERESZTÉNYEK SEGÍTSÉGE KÖNYÖRÖGJ A TE HÚ NÉPEDÉRT”, majd később egy felújítás alkalmával a szöveg már lerövidült,

és „MÁRIA KERESZTÉNYEK SEGÍTSÉGE KÖNYÖRÖGJ ÉRETTÜNK” maradt. Ugyanezt a feliratot megtaláljuk a templom udvarában felállított, újabb keletű Mária-kiskápolna talapzatán elhelyezett fehér márvány táblán is: „MÁRIA KERESZTÉNYEK SEGÍTSÉGE KÖNYÖRÖGJ ÉRETTÜNK. EMELTETTE: RADOVÁNOV KAZI MÁRIA MUZSLYA. 1998.” Radovanov (született Kazi) Mária helybeli lakos volt. A teljes szöveg nyomtatott nagybetűvel íródott, hangsúlyozva ezzel is nemcsak a hitet, hanem az állítató vallásosságát is.

A falu bejáratánál álló kereszten az „URAM HISZEK BENNED” felirat olvasható. Mind nagybetűvel, kiemelve ezzel is az állítató és az újraállítató vallásosságát.

A Muzslyáról a Tiszára vezető út bal oldalán áll a deonikai kereszt. Deonica (Dajnica) terület az 1890–1891-es években még majorság volt, ahol a muzslyaiak béreskedtek. A település (*részvény* = *deonica*) 1930-ban jött létre, amikor árveréssel földeket adtak el a kincstári területekből. Deonican harmincöten telepedtek le, iskolát is építettek, és ezt a keresztet 1937-ben a saját költségükre emelték. A kereszten ez a felirat áll: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE EMELTÉK A DEONICAI HIVEK 1937”. A nagybetűs szöveg is azt jelképezi, hogy az Istent dicsőítve a hívők is fontosak. Mivel a szöveg öntöttvas táblán helyezkedik el, feltételezhető, hogy a „DICSŐSÉGÉRE” szóban a helyesírási hiba, a rövid ő az öntőde hibája.

A muzslyaiak által a falu Partnak nevezett részén 2010-ben keresztet emeltek a hívek, rajta írott betűkkel a következő olvasható: „*Én vagyok a feltámadás és az élet. Aki hisz bennem, még ha meghal is élni fog (Jn. 11, 25.). Emeltette 2010-ben*”. A partiak elmondása szerint a felirat megalkotásában a Miaszszonyunkról Nevezett Szegény Iskolanővérek Nagybecskerek Leánykollégiumából egy nővér segített, aki a kereszt dedikációjául evangéliumi idézetet választott.

A Szűz Mária születésére felszentelt lukácsfalvi Kisboldogasszony katolikus templom előtti kereszten két dedikációs szöveget találunk. A fehér márvány kereszt emeltetője és annak családja nevét örzi, valamint az évszámot is: „CSORTO GYÖRGY ÉS NEJE FAZEKAS ANNA, CSORTÓ FERENCZ ÉS NEJE CSORTÓ ROZA ÉS FIA ISTVAN 1927”. A szöveg nagybetűvel íródott. A felújításának is szenteltek néhány szót: „FELÚJÍTOTTÁK CSORTO ISTVAN”. A szöveg többi része olvashatatlan.

Écskán megfigyelhető a többnyelvűség, a településen német, latin és román nyelvű dedikáció is olvasható. A falu bejáratának bal oldalán levő kereszt román nyelvű, és a következő szöveg került rá. „MUNIFICENTIA D.GREGORH HUJDITS FUNDATUM 1818 REVOVATUM 1911” (EMLÉKMŰ GREGORI HUJDITS ÚR EMELTETTE 1818 FELÚJÍTOTTA 1911 – a szerző fordítása).

A felirat végig nagybetűs. A katolikus templom előtti feszületen levő vaslemez nyomaton német nyelvű a felirat: „Gewidmet von Victorino LÁZÁR de Écska 1868” ([Fel]ajánlja Lázár Victorino Écska 1868 – a szerző fordítása). A hátlapján pedig a cégjelzés áll: „Erste WIENER Grabkreuz Hall von August Lovrek” (Első BÉCSI sírkereszt August Lovrek műhelyéből). A feliratból érzékelhető a személy, az állítató fontossága, hisz nagybetűvel írták a nevét. A település központi részén latin nyelvű szöveggel találkozunk. Hatalmas betonkereszt tanúskodik arról, hogy ez adakozók által állíttatott emlékhely. A betonkereszt alapzatán levő fehérmárvány emléktáblán a következő latin nyelvű felirat olvasható: „IN MEMORIAM MISSIONIS MCMXII EPIIS OBLATIS...”, majd következik a névsor (A misszió emlékére 1912 kegyes adakozók – a szerző fordítása). A szöveg nagybetűs. A valamikor német, később már csak katolikus temetőként emlegetett sírkert bejáratánál a hatalmas boltíves kőépítményben kovácsoltvas kapu és beillesztett feszület látható. A feszület alatt a következő német nyelvű felirat: „MA TH ORT DER RUHE”. (MA TH A CSEND HELYE – a szerző fordítása.) A kapu alsó részén évszám (1935) és kezdőbetűk (FR JO) vannak. Ez is nagybetűs.

A Nagybecskerekéről kivezető út jobb oldalán, az aradáci úton álló pravoszláv keresztén szerb nyelvű dedikációt találunk, cirill írásmóddal: „У СЛАВУ БОЖИЈУ ПОДИГЛИ ВАСА И ЈУЛКА АДАМОВ НА СВОЈОЈ ЊИВИ 1911 ГОДИНЕ” (Isten dicsőségére emelték Vasa és Julka Adamov saját szántóföldjükön 1911-ben – a szerző fordítása). A népi emlékezet szerint az Adamov házaspár gyermektelen volt, de hogy mégis maradjon utánuk valami, ezt a keresztet emeltették. A gradnlicai városrész központi helyén áll egy betonból készült kereszt, amelynek mindkét oldalán szerb nyelvű szöveget látunk: „ОВАЈ КРСТ У СЛАВУ БОЖИЈУ И СВЕТЕ СРПСКЕ ПРАВ.ЦРКВЕ ПОДИГЛИ СУ.МИЛИВОЈ И ВАТА БЕРБЕРСКИ И ПРЕДАЛИ ГА СРП. ПРАВ. ЦРКВЕНОЈ ОПШТИНИ У СОПСТВЕНОСТ. 1937. ГОД” (Ezt a keresztet Isten és a pravoszláv egyház dicsőségére állíttatták Milivoj és Vata Berberski és a szerb pravoszláv egyházközségnek a rendelkezésére bocsátották 1937-ben – a szerző fordítása). Ugyancsak szerb nyelvű dedikáció látható a nagybecskereki Ljubljanska és Takovska utca sarkán álló fakeresztén a következő ajánlással: „ДАРОВАЛИ СВОМЕ ЗРЕЊАНИНУ РАДОВИ ПРЕРАДОВИЋ ВЕЉКО СПОНЗОР СУБИЋ ПЕТАР УМЕТНИК ЧОКУЛОВ СТОЈАН” (Zrenjaninjuknak ajándékozták munka Preradović Veljko támogató Subić Petar művész Čokulov Stojan – a szerző fordítása). Nagybecskereken a Kálváriatemető vagy katolikus temető egyik szeglete lett katonatemetővé alakítva az 1914-ben elesett katonák örök nyughelyéül. 1963-ban ezt az ún. Hósi teme-

tőt felszámolták, de a kereszt megmaradt a következő német nyelvű felirattal: „Dem Andenken der Helden des Weltkrieges. Die hier in Ihre die Auferstehung erwarten. Errichtet zur Erfüllung des Vorhabens Josef Heinermann durch die Tochter Hermine vereh. Koreck. 1932.XI.1” (A világháború hőseinek emlékére. Akik itt várják a feltámadásukat. Josef Heinermann tervei alapján építtette leánya, Hermine férj. Koreck 1932. XI. 1 – a szerző fordítása). 2019-ben a felújítás alkalmával az emléktáblákon az elesett katonák nevét is feltüntették, a táblán pedig magyar nyelvű szöveg áll: „A keresztet újraállította SZENT GYÖRGY LOVAGREND BÁNÁTI PRIORÁTUSA 2019. 10. 12”.

A begaszentgyörgyi körzethez tartozó Torda római katolikus temploma Nepomuki Szent János tiszteletére lett felszentelve. A templom jobb oldali kerítésében felújított kereszt áll. Kettős keresztnek is hívják, azért, mert mindkét oldala egyformán fontos feliratokat tartalmaz. A kettős kereszt alsó, az utca felőli részén egy évszám található: 1803. Ez a plébánia megalakulásának éve. Az udvar felőli részén, az óra járásával egy irányban ez olvasható: „BENNÜNK MINDIG EGY LÁNG FÖLFELÉ TÖR.” A hívek szerint ezt a keresztet az akkori tordai plébános, msgr. Bú András emeltette abban az évben, amikor a templomot felújították, 1998-ban. A bejárata előtti téren áll a kereszt, amelynek állíttatói a következőket írták rá: „EZT A FESZÜLETET EMELTETTE PÁLINKÁS ANTAL ÉS NEJE ILONA 1992-BE.” A dedikáció nagybetűkkel íródott, állíttatójának és nejének a nevén van a hangsúly. A temetőben álló keresztben a plébánosokra emlékeztek a tordaiak: „Emlékezzünk főtisztelendő PRÉM PETER pápai kamarás, plébánosunkra 1920–1935. Hálás kegyelettel hívei”. A főtisztelendő nevének nyomtatott nagybetűvel való írása a személy jelentőségére hívja fel a figyelmet, hisz a település lakosai büszkék voltak főtisztelendőjük megszerzett címére. A falu kijáratánál, a Boris Kidrič és a Kiss Ferenc utca kereszteződésénél, a Banatsko Karađorđevóra vezető út jobb oldalán álló keresztben csak egy dátum van, feltételezhető, hogy a javításának a dátuma: „1989. III. 19 TORDA”.

Udvarnokon, a valamikori Rogensdorfban két katolikus templom van. Az egyiket Szűz Mária születése – Kisboldogasszony tiszteletére szentelték fel 1891-ben. Előtte kereszt, amelyen egy fehér tábla áll, rajta a következő szöveg: „P...OHOVITS JOZSEF és neje által adományoztatott 1907. évben”. A férj nevének nagybetűs írásmódja a patriarchátusra vall. A „neje” szó kisbetűvel került a táblára. A felújítás dátumát már senki sem jegyezte rá a keresztre, így nem tudjuk, kik végezték el a munkálatokat.

Magyarcsernyén, a Nagybecskerekéről a faluba vezető út bal oldalán, a JNA utca és a Dózsa György utca kereszteződésénél áll egy kereszt ezzel a dedi-

kációval: „ISTEN DICSŐSÉGÉRE EMELTETTÉK LETONAI JÓZSEF ÉS NEJE DEÁK ÁGOTA 1921-XI-3”. Az állítató az írást nagybetűvel igényelte. A temetői kereszten pedig ez áll: „Isten tiszteletére Áldozta Özv. MÉSZÁROS ISTVÁNNÉ SZÜLETETT KURUNCZY ERZSÉBET 1908”. Magyarcsernyén a kistemetőben is áll egy központi kereszt, rajta: 1914–1918, majd alatta 1925, amelyre az első világháborúban elhunyt magyarcsernyei elesett katonák névsorát, a felújítás támogatóit és kivitelezőit írták fel. A felújítás évszámát nem tüntették fel. A falu kijáratánál, a Kisorosra vezető út jobb oldalán, Bajusz Dezső háza előtt áll egy fehérmárvány kereszt, amelyen a következők olvashatók: „Isten dicsőségére emeltette Toth János Varga Roza és családjuk 1920”. Alatta: „Granofsky J. Zsombolya”. Ennek az érdekessége az, hogy e kereszt helyén valamikor is kereszt állt, amelyet 1867-ben Bálint Mihály csernyei lakos emeltetett. Erről azonban nem maradt írás a kereszten. A Szent Ágota tiszteletére felszentelt magyarcsernyei templom előtti kereszt a következő feliratot tartalmazza: „ISTEN KEGYELMÉBŐL EMELTETTE BIACSI PÁL NEJE ÉS CSALÁDJA”. Biacsi Pál neve sokkal nagyobb betűkkel íródott, mint a szöveg többi része. A talapzaton folytatódik: „SZÁNDÉKÁRA 1910 JUNIUS 29”. Magyarcsernye különlegessége a Nepomuki Szent János-szobor, amely a templomkertben kapott helyet. A szobor talapzatán a szöveg: „SOMORAI MÁRTON ÉS WINCZEI ROZÁLIA 1868”. A Kossuth Lajos utcai kereszt felirata a következő: „Isten dicsőségére emeltették BÁBA ANDRÁS DÉGI ROZA és családjai 1922.” Ezen a helyen jelöletlen nagy fakereszt állt, csak 1922-ben állítottak kőkeresztet, és felirattal látták el. Az állítatók neve fontos, hisz nagybetűsek.

A szerbcsernyei Szent Prokopija nevét viselő pravoszláv templom parkjában álló kereszt talapzatán a felirat: „ОБАЈ ЧАСНИ КРСТ ПОЗЛАТИО И ИКОНАМА УКРАСИО НЕНАД МАРКОВ 1910.Г” (Ezt a szent keresztet arannyal és ikonokkal díszítette Nenad Markov 1910. é. – a szerző fordítása). Az írás alapján sejteni lehet, hogy valaha ezen a kereszten aranyozott ikonok is voltak. A talapzat felső részén, amely rózsaszínű márványból készült, olvashatatlan a felirat. Csak az évszám látszik rajta: 1862.

Németcsernyei Szent József, a Boldogságos Szűz Mária Jegyese katolikus templomának falán levő fehérmárvány tábla áll, rajta a szöveg: „TEMPLOMUNK 100 ÉVES FENNÁLLÁSÁNAK EMLÉKÉÜL NÉMET CZERNYA KÖZSÉGE 1808 okt 18 – 1908 okt 18”. A templom előtti kereszten szerb nyelven: „SVIM ŽRTVAMA 1914-1918” (Az összes áldozatnak 1914-1918 – a szerző fordítása). Egyértelmű, hogy a táblát a szöveggel később helyezték a keresztre, adózva ezzel is az első világháborúban elesett falubeliek emléke előtt. A talapzat

többi három oldalára úgyszintén fehérmárvány táblák vannak erősítve az első világháborúban elesettek névsorával.

A tóbai templom a Szentháromság tiszteletére lett felszentelve 1873-ban. Ebből az következik, hogy a templom előtti kereszt később épülhetett, mivel a kereszten az 1922-es év van feltüntetve. A kereszten az írás: „Isten kegyelméből emeltette VARGA JÁNOS és családja TOBÁN 1922”. Az állítató neve nagybetűs, hangsúlyozva állítatójának és a településnek a nevét. Szinte egyedülálló kezdeményezés a tóbai temetőben álló emlékkereszt, amelyet a Mindenki Keresztje mellé a tóbai ifjúság, valamint a színtársulat közösen emelt a második világháborúban hősi halált halt tóbaiak emlékére. Ezen a következő írás látható: „EMLÉKÜL EMELTETTÉK A TÓBAI IFJÚSÁG ÉS SZÍNTÁRSULAT 1948 AZ ELESETT HŐSÖK RÉSZÉRE 1945”. Majd következik az elesett hősök névsora és születésük évszáma. A névsort pedig a „BÉKE HAMVAIKRA!” zárja. Az Erdei-féle kőkereszten a süllyesztett márványlapon a következő írás áll: „Isten dicsőségére álitotta Erdei J. József és családja 1918 szeptember hó 14-én”. A helyesírási hibák mellett észrevehető még az állítató szándéka, hogy a saját nevét jobban hangsúlyozza, mint Isten dicsőségét, valamint a családja szavakat. A Magyarcsernyéről Tóbára vezető út jobb oldalán áll a kereszt, amelyet az itteni lakosok csak Schön-keresztnek hívnak. Rajta ez a felirat olvasható: „GELOBT SEI JESUS CHRISTUS GEWIDMET VON DER FAMILIE ANTON SCHÖN1925” (Dicsértessék a Jézus Krisztus ajánlja Anton Schön családja 1925 – a szerző fordítása). A kereszt talapzatán, a jobb oldalon a mester és a település neve áll: MÜLLER KIKINDA.

Az eltűnt Molifalva azon részén, amelyen egykor út vezetett a temetőbe, a molifalvi elszármazottak összefogásának köszönhetően keresztet emeltek az 1833–1947 évszámokkal, alatta a feketemárvány lapon a következő német nyelvű szöveg olvasható: „SIND WIR MIT CHRISTUS GESTORBEN SO GLAUBEN WIR, DASS WIR MIT IHM LEBEN WERDEN. ROM.(6,5)” (Krisztussal halunk meg, hisszük, hogy vele fogunk élni – a szerző fordítása). Alatta fehérmárvány lapon négy nyelvű felirat szerepel: „UNSER MOLIDORF BLEIBT IMMER MIT LIEBE UND EHRE IN UNSEREM GEDANKEN”, „NAŠ MOLIN OSTAĆE NAM UVEK SA LJUBAVLJU I POŠTOVANJEM U NAŠIM SRCIMA”, „MOLIFALVA MINDIG SZERETETTEL ÉS TISZTELETTEL MEGMARAD A SZÍVÜNK BEN” „OUR MOLIDORF WITH LOVE AND DEVOLUTION WE HONOR YOUR MEMORY”. Ez az egyetlen dedikáció Közép-Bánátban, ahol négy nyelvű az emléktábla szövege. Ugyanezen az emlékhelyen egy szürke táblát is elhelyeztek (talán 2010-ben), német és szerb nyelvű, latin betűs felirattal: „HIER RUHEN DEUTSCHE BÜRGER AUS

DEM BANAT DIE IM LAGER MOLIDORF AN HUNGER KALTE UND KRANKENHEIT IN DER ZEIT 1945-48 VESTARBEN GOTT SCHENKE IHNEN DEN EWIGEN FRIEDEN”, „OVDE MIRUJU NEMAČKI GRAĐANI IZ BANATA KOJI SU U LOGORU MOLIN OD GLADI HLADNOĆE I BOLESTI U VREME 1945-48 UMRLI NEKA IM BOG PODARI VEČNI MIR”. (Itt nyugszanak Bánát azon német polgárai, akik a molini gyűjtőtáborban az éhségtől, fagytól és betegségtől meghaltak 1945–48. Adjon az Isten nekik örök nyugalommal – a szerző fordítása.) Az elhagyatott temető bozótosában még itt-ott láthatók azok az aprócska márványkeresztek, amelyeket a haláltábor túlélői ittjártukkor azokra a fákra aggattak, ahol a valamikori otthonuk volt. Azonban ezeken a kereszteken olvashatatlan az írás, így az üzenetet sem tudjuk megfejteni.

A szécsányi községben levő Surján faluban a Petőfi Sándor és a Lazić utcák sarkán, a régi templom helyén áll az új katolikus templom, amelyet 2011-ben építettek újra. Szent Katalin szűz vértanú tiszteletére lett felszentelve (<http://www.catholic-zr.org.rs/boka/>). A templom előtt egy kőkereszt áll, beton alapon, kőtalapzaton, a kereszten a vasból öntött Jézus megfeszített teste, ezüst színnel befestve, kovácsoltvas kerítéssel, rajta az évszám „1929”. Ugyanez a szám van a temetői kereszten is, amelyből arra lehet következtetni, hogy ugyanabban az évben készült mindkét kereszt.

Dedikáció nélküli szakrális kisémlékek/keresztek

A terepi kutatás eredményeképpen megállapítható, hogy a dedikáció nélküli útszéli keresztek és szakrális kisémlékek száma sokkal nagyobb, mint azoké, amelyek valamilyen feliratot tartalmaznak, s keletkezésükről keveset tudunk. A teljesség igénye nélkül néhány példa: Németcsernyén Szent József, a Boldogságos Szűz Mária Jegyese katolikus templom előtti tér központi részén egy kőkereszt van, a bal oldalán Szent József szobra, a jobb oldalán Kis Szent Teréz szobra áll. A szobrok alapja beton, a talapzata malterozott, valaha sárgára volt festve, sem írás, sem dátum nem található rajtuk; Nepomuki Szent János szobra a nagybecskerekai városháza keleti oldalába van beépítve, ahol már 1905-ben is állhatott. Dedikáció nincs rajta, se dátum, de sokan még azt sem tudják, kit ábrázol a szobor. Az emlékezet szerint, mivel a hidak és a víz védőszentje, ez a szobor is a Bega folyóra nézett valamikor, ma a folyó helyén a Begátónak nevezett vízfelület található, amely a folyó szabályozása után jött létre. A szobor környéke elhanyagolt, a vakolat lepusztulóban, a falakon és a díszeken megkopott a festék. A város jobb sorsot érdemlő védőszentjének szobrát soha sem díszíti virág, de még a városnapi megemlékezéseken is kimarad az ünnep-

lésből; Nagybecskerekén a Miasszonyunkról Nevezett Szegény Iskolanővérek zárdakápolnája Borromei Szent Károlyy tiszteletére épült 1880-ban. A bejárat felett Szűz Mária-szobor, feje felett az arkangyal szobra látható; Erzsébetlakon dedikáció nélküli keresztek vannak, de még népi elnevezések sem alakultak ki.

Dedikációs és a népi emlékezet által is ismert szakrális emlékek

A harmadik nagy csoportba a dedikációs és a népi emlékezet által is elnevezett szakrális kisémlékek és útszéli keresztek tartoznak: a surjáni szerb kereszt a falu központjában, közvetlenül a második világháborúban elesett harcosok emlékére állított kommunista emlékmű mellett áll, amelyet a helyi lakosok egyszerűen csak szerb keresztnek hívnak. A keresztre az állítató cirill betűkkel a következőket vésette: „За вечиту успомену долеподписана подижем овај споменик српско-православној црквеној општини шурјанској РАКИЛА КНЕЖЕВИЋ Рођ. Субић” (Alulírott örök emlékül emelem ezt a keresztet a surjáni szerb pravoszláv egyházközségnek Rakila Knežević szül. Subić – a szerző fordítása).

Nagybecskerekén az egykori Wilson téren állt egy kereszt, a nép fehér keresztként ismerte. A felirat rajta a következő: „Овај крст у славу божију и свете православне цркве подигао је МАРКО ЈАНКАИДАЦ ЗАБОГИН и предао га срп.православној цркв.општини у сопственост 1891 године” (Ezt a keresztet Isten és a szent pravoszláv egyház dicsőségére emeltette Marko Jankaidac Zabogin és a szerb pravoszláv egyházközség rendelkezésére bocsátotta 1891. évben – a szerző fordítása). A fehér kereszt érdekessége, hogy az állítató neve nyomtatott cirill nagybetűvel van írva, minden más szó kisbetűvel. Az állítatónak érdeke volt, hogy a saját neve legyen hangsúlyosabb, és jól olvasható, ki mit ajándékozott a pravoszláv egyháznak. Ugyanitt a Szent Mihály arkangyal nevű orosz ortodox templom (a mindennapi szóhasználatban orosz templom) előtti kereszt kb. az 1920-as években épülhetett, amikor is az októberi forradalom után több orosz menekült érkezett Nagybecskerekre. A keresztet a város lakói csak orosz keresztként emlegetik. Az évek során azonban egyre kevesebb orosz nemzetiségű lakos maradt a városban, így az orosz templom az 1970-es években a szerb pravoszláv egyház tulajdonába került. Újraavatására a 2020-as években került sor. A templom előtti kereszt 2000-ben lett felállítva. Közalapon, kőtalapzaton vasból készült a kereszt, amely aranszínűre van festve. A nyugati oldalát ikon ékesíti, a keleti oldalán szerb és orosz nyelvű szöveggel: „У СПОМЕН БРАТСКОМ РУСКОМ НАРОДУ КОЈИ ЈЕ ПОСЛЕ ДРАМАТИЧНОГ ОКТОБРА 1917 ГОДИНЕ НАШАО

УТОЧИШТЕ У НАШЕМ ГРАДУ И У ЊЕМУ ОСТАВИО НЕИЗБРИСИВ ТРАГ РУСКЕ КУЛТУРЕ И ПРАВОСЛАВНЕ ДУХОВНОСТИ БРАТСКИ СРПСКИ НАРОД” (Emléklül a testvéri orosz népnek, amely 1917 drámai októberében menedéket talált városunkban, amelyben az orosz kultúra és a pravoszláv szellemiség kitörölhetetlen nyomot hagyott. A baráti szerb nép – a szerző fordítása.)

A Szentmihályról Elemérre vezető út jobb oldalán található a meglőtt Jézus-kereszt, amelyhez egy monda fűződik: az 1940-es években egy ütközet alkalmával egy szentmihályi lakos alól kilőtték a lovat. A másik golyó nem az embert találta el, hanem a Jézus fején levő glóriát. A golyó helye még ma is látszik, és a felújítás alkalmával sem tüntették el.

Écskán a román keresztről már szóltunk a dedikációs részben, de gyakrabban használják a „román” elnevezést, illetve a nép így is tartja számon.

Muzslyán a Betyár-réti kereszt (vagy Bántelevi kereszt) emeltetését már csak a népi emlékezet tartja számon. Betyárok tanyáztak ezen a vidéken (innen kapta a nevét is), aztán egy parasztember, akinek itt volt földje, beárulta őket a hatóságnak. A betyárok bosszúból agyon akarták verni, de mivel mélyen a kocsí belsejében ült, a fejét nem érte csapás. Ennek az emlékére emeltette ezt a keresztet az ismeretlen muzslyai parasztember, hálát adva Istennek az életéért. A Historia Domus III. Muzslya a következő adatokat tartalmazza erről a keresztről: „1990.IX. 23 meglelt áldva a Bántelevi restaurált kereszt. Híveink szép számban vettek részt. Traktoros pótkocsikkal utaztunk ide is. Gyönyörű szép őszi nap volt. Nagyon meleg is.”

Az út menti keresztek és szakrális kisemlékek nagy hányadának karbantartása nem folyamatos, időnként vannak csak feldíszítve vagy felújítva. De vannak olyan keresztek is, amelyekről a telektulajdonosok gondoskodnak generációkon át. A szövegek tanulmányozásakor megfigyelhető, hogy a pravoszláv hívők keresztjeiről állíttatásuktól kezdve a pravoszláv egyház vagy a város gondoskodik, így megspórolták a karbantartás kiadásait. Ezeket a felajánlásokat fel is tüntetik a kereszteken. A molifalvi négy nyelvű felirat pedig szinte egyedülálló példa ezen a vidéken. A feliratok elemzése alapján a női egyenjogúság akkori állapotába is betekintést nyerünk: egyaránt megtalálhatóak a női nevek vagy a *neje* megnevezések is. Vannak dedikációk, amelyekben a férj mellett a feleség is abban a megtiszteltetésben részesülhetett, hogy a neve – néhol a lánykori is – szerepelhetett az ajánlásban. Érdekes megjegyezni, hogy vannak olyan települések, ahol egyházi személyek emlékére emeltettek keresztet, mint például Tordán, valamint olyan is, ahol maguk a helybeli papok állíttattak keresztet, mint Tordán és Tóbán.

Végezetül

A dolgozat csupán ízelítőt ad abból a nagyobb anyagból, amelyet Közép-Bánátban gyűjtöttem az út menti keresztekről és szakrális kisemlékekről. Kutatásom tovább folytatódik abban a reményben, hogy az általam dokumentált szabadtéri keresztek és szakrális kisemlékek rendszerezése hiánypótló, részletes feltérképezésük és közreadásuk pedig értékmentő lehet.

Irodalom

Historia Domus III., Muzslya.

Kuljić, Todor. 2006. *Kultura sećanja*. Beograd: Čigoja.

Nagybecskerekai Egyházmegye <http://www.catholic-zr.org.rs/boka/> (2021. okt. 29.)

Paraczký László – Németh Dezső. 2018. *Út menti köröztők Szenttamáson*. Szenttamás: Gion Nándor Kulturális Központ.

Silling István. 2001. *Megszentelt jeleink: A 250 éves Kupuszina szabadtéri vallási emlékei*. Tóthfalu: Logos Grafikai Műhely.

Silling István. 2002. *Vallási néphagyomány: Írások a vajdasági népi vallásosság köréből*. Újvidék: Forum Könyvkiadó.

Tóth-Glemba Klára. 2000. *Mindönki Muzslára akar menni*. Tóthfalu: Logos Grafikai Műhely.

Tóth-Glemba Klára. 2013. A szórványmagyarság vallási identitása a néphagyomány függvényében. *Híd* (10): 70–84.

AN ANALYSIS OF INSCRIPTIONS ON OPEN-AIR SMALL SACRAL MONUMENTS IN CENTRAL BANAT DISTRICT

Open-air small sacral monuments are part and parcel of the everyday life of settlements and by studying them we can trace the specific characteristics of the religiosity of a given community, the formation of the religious identity of its members and also, the continuation of these traditions over time. Studying these monuments also allows us to reveal the social and moral value systems of the community and how the relationships between its members depend on traditions. The research discussed in this talk was conducted in numerous settlements in the Central Banat District. It focused on inscriptions on open-air small sacral monuments and shrines erected by not only ethnic Hungarian residents and religious people but also those erected by Serbian, Romanian, German and Russian residents, thus faithfully reflecting the multi-ethnic and multilingual character of the region.

Keywords: Central Banat District, open-air small sacral monuments, inscription, multilingual

ANALIZA NATPISA I POSVETA NA SAKRALNIM OBJEKTIMA KRSTOVA KRAJPUTAŠA U SREDNJEM BANATU

Sakralni spomenici, krstovi krajputaši postali su sastavni deo svakodnevice stanovnika nekih naseljenih mesta. Zahvaljujući njima, možemo da upoznamo i pratimo osobenosti religijske pripadnosti zajednice, kao i formiranje verskog identiteta, pa čak i opstanka naroda na tom području. Proučavajući te spomenike, otkrili smo društvenu, etičku i religijsku povezanost ljudi uslovljenu tradicijom. Analizom smo obuhvatili posvete i natpise ne samo mađarskog stanovništva i vernika katoličke veroispovesti, već i pripadnika svih ostalih naroda i veroispovesti, koji žive, ili su u prošlosti živeli na tom prostoru. Tako smo zabeležili posvete, natpise verskog karaktera na srpskom, rumunskom, nemačkom i ruskom jeziku. Na taj način beleži se pravo stanje na terenu jednog višenacionalnog i višejezičkog sastava regiona. *Ključne reči:* Srednji Banat, sakralni spomenici na otvorenom, posvete, višejezičnost, višenacionalnost

A kézirat beérkezésének ideje: 2025. máj 10.

Közlésre elfogadva: 2025. szept. 20.